

Kulturna manifestacija
„Andrićevi dani“ 2019.

EDIN NUMANKADIĆ

Izložba djela iz ciklusa Kutije i Zapisи

– nova muzejska akvizicija –

Zavičajni muzej Travnik

9.10. – 9.11. 2019.

Predgovor

Fatima Maslić

Već nakon prvog kontaktas Edinom Numankadićem, koji je izrazio želju pokloniti Zavičajnom muzeju Travnik zbirku svojih djela, učinilo mi se kao da toga gospodina poznajem cijeli život. To je sasvim prirodno, njegova avangardna uloga u jugoslovenskoj umjetnosti sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća, pored mnoštva drugih utjecaja koji su dolazili iz šireg i užeg kulturnog okruženja, bila je jedna od bitnih pojava koje su oblikovale i moju životnu estetiku.

Skoro pet decenija Edin Numankadić u svome umjetničkom djelovanju posvećeno traga za spoznajom, što eksplicitno i iskazuje u jednom intervjuu: „Život vrijedi uz duhovnu avanturu traganja za tajnom“. Retrospektivni pogled na njegovo djelo pokazati će da je ta principijelnost etičke naravi. Edin Numankadić je uвijek dosljedan istim temeljnim načelima, za njega je slika djelo koje ima svoje vlastite zakonitosti, produkt intimnih promišljanja i osobenog umjetničkog prosedea.

To ostaje konstantom u svim njegovim razvojnim fazama i ciklusima, i onda kada se odlučuje na primjenu drugačijeg postupka u gradnji slike, čak i na radikalnan način, kao kada iz ciklusa „Boja, prostor, vrijeme“, koji je izrazito analitičke, kontemplativne naravi, početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća, naglo primjenjuje drugačiji zahvat na slici. Djelo tada postaje „polje energetskog zbivanja“, sa naglašenim procesom stvaranja slike, koje se po svome karakteru može definirati kao „djelo u nastajanju“ ili „nedovršeno djelo“.

Kao da je taj ciklus „Tragovi“ bio anticipacija nadolazeće kataklizme - rata. I ponovo novi ciklus, obilježen, sada već kultnom, zajedničkom izložbom sarajevskih umjetnika „Svjedoci postojanja“ - ciklus koji je moguće nazvati „živiljenjem umjetnosti“. Numankadić uspijeva prevazići nedostatak tradicionalnog slikarskog materijala pa poseže za slučajno pronađenim predmetima i tako nastaju asamblaži uspomena „Kutije“ i nove slike „Zapis“. Dijela iz ta dva ciklusa sačinjavaju i odabranu zbirku koju umjetnik poklanja Zavičajnom muzeju Travnik. Možda su Zapis najbolja poveznica sa travničkim Muzejom koji kroz djelovanje Rodne kuće Ive

Andrić njeguje memoriju o ovome književniku, čiji je veliki poštovac i naš umjetnik. On je za svoj diplomski rad na Filozofskom fakultetu odabrao temu Andrićevih eseja o umjetnosti. Rado spominje i jednu neposrednu pouku, savjet koji je dobio od Andrića, potcrtavajući tako važnost životnih uzora u životu mladih ljudi. Našavši se u društvu Ive Andrića i Zuke Džumhura u Počitelju 1974. godine, mlađi slikar koristi priliku da pita Andrića, zašto nije postao slikar kada je tako divno pisao o slikarstvu. Odgovor stiže naknadno, kada mu Andrić na polasku, povjerljivo kaže: „Dragi mlađi kolega, želim Vam da izaberete pravi put između slikarstva i književnosti“.

To „između“ bilo je presudno.

Sklon da posmatra, osluškuje, da slijedi uzore, kao što su nobelovac, veliki slikar Behaudin Selmanović, njegov djed koji ga nakon završenih studija šalje u Pariz, majka koja ga uvodi u kulturni život i susjeda koja mu poklanja prvu sliku, Edin Numankadić izgrađuje umjetnost dosljednog puta, autonomnu i nezavisnu. Taj put je trasiran na zasadama njegovog humanističkog duha. Edin Numankadić se nikada nije obazirao na reakcije sredine, na nerijetke osude

i nerazumijevanje iste, njegovo traganje je bilo u skladu sa zahtjevima modernoga vremena, svjetskim kretanjima u umjetnosti. Ali jednakom usidrenom u senzibilitetu lokalnih kulturoloških i tradicijskih utjecaja.

Tako avantgardno, tako savremeno i - svevremeno!

Nova muzejska akvizicija, koja se sastoji od trideset pet djela Edina Numankadića iz ciklusa asambleži „Kutije“ i slike „Zapis“, pronaći će svoje mjesto uz djela bosanskohercegovačkih umjetnika iz zbirke legata Asima Đelilovića i dijela iz fundusa umjetničke zbirke Zavičajnog muzeja Travnik u novoizgrađenoj muzejskoj galeriji, čije otvaranje s nestrpljenjem očekuju čuvari ovih vrijednih kolekcija i brojni poštovaoci i ljubitelji umjetnosti.

Umjetnost kao egzistencijalno iskustvo

Ješa Denegri

Boja, prostor, vrijeme, Tragovi, Svjedoci postojanja, Slike/Zapisi nazivi su pojedinih ciklusa i problemskih etapa u opusu Edina Numankadića. To nisu naprsto faze ili etape formalnih i tehničkih promjena kroz koje je ovaj umjetnik u svome radu dosad prolazio nego su, znatno više od toga, neka zasebna poglavja u dnevniku njegovog življenja, bilježenog jezikom likovnih umjetnosti takoreći iz dana u dan tokom skoro puna tri desetljeća. Jer, samo izvana gledano i jedino za one koji nemaju pobliže uvida u Numankadićevo djelo reklo bi se da je ovdje posrijedi slučaj slikarstva apstraktnih stilskih svojstava i obilježja, no u suštini radi se o jednoj izrazito egzistencijalnoj umjetnosti u kojoj je umjetnikova spona sa vlastitim življenjem toliko tjesna da između ova dva pojma, dakle između pojmova (i poimanja) života i umjetnosti, dolazi do gotovo potpunog poistovjećivanja. A naročito to će biti tako otkada mu je umjetnost, zapravo, postala jedinim načinom odbrane i opstanka u prilikama neizbjegne životne ugroženosti i onda potom, kada

mu opet jedino umjetnost pomaže da se vrati u stanje slobodnog življenja intenzivno posvećenog postojanju u umjetnosti.

Trenutak kada se Numankadić javlja na umjetničkoj sceni svoje sredine, a to je prva polovina sedamdesetih kada počinje i nastaje njegov ciklus Boja, prostor, vrijeme, ukazuje se danas kao gotovo prelomni stadijum ubrzane modernizacije bosanskohercegovačkog likovnog života, u čemu je Numankadićevo uloga jedna od presudnih. To je ujedno trenutak formiranja i prvih nastupa grupe Prostor-oblik čiji je Numankadić jedan od članova-osnivača, s pojavom koje zaoštravaju rasprave o karakteru autentičnog likovnog govora u skladu sa specifičnim tradicijama ali i mogućnostima recepcije svjetskih modernih iskustava u radu umjetnika sa kulturnog prostora u kojemu i Numankadić djeluje, iako je jezički i najpročišćeniji i najradikalniji među pripadnicima spomenute grupe, Numankadić ne nastupa programski i militantno upravo zato jer nema prevratničkih ciljeva nego prije teži kontinuitetu sa lokalnom baštinom na koju se svjesno ali i vrlo selektivno nastavlja. On, naime, u slikarskom ciklusu Boja, prostor, vrijeme upisuje

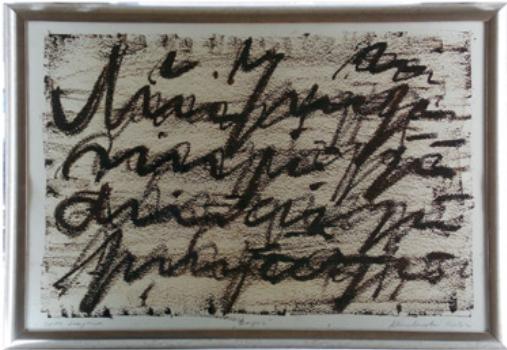
vlastito videnje jedne potisnute ili u tom trenutku nedovoljno primjetne i prisutne linije u domaćem umjetničkom nasljeđu, a to je slikarstvo Behaudina Selmanovića u kojemu će naći motivska polazišta za plastičku strukturu slike u čiju se reduktivnu razradu upravo tada upuštao. Numankadićev prevrat ne nastaje, dakle, odbacivanjem nego prevrednovanjem domaće tradicije, a on to radi iz sasvim osobnih, možda najtačnije bi bilo reći ljudskih razloga zbog kojih želi obnoviti i produžiti prisustvo u

kulturi svoje sredine omiljenom mu prethodniku tako što će ga reinterpretirati i reincarnirati u vlastitom umjetničkom pothvatu. U kritici i historiji umjetnosti već je utvrđeno šire kulurološko a ne jedino slikarsko značenje Numankadićevog ciklusa Boja, prostor, vrijeme, no za umjetnika samog ipak je prvenstvena bila čisto poetska, dakle sasvim intimna crta njegovog slikarstva sredine i druge polovice sedamdesetih (do 1982. do kada ovaj ciklus traje), naprosto zato jer je slikarstvo od početka shvaćao prije kao izvorni pojedinačni pjesnički izričaj umjesto da ono bude sredstvo ideološke polemike između domaćih tradicionalista i modernista.

Ne žečeći to da demonstrira napadno programski, nego obavljajući modernizaciju izgleda i značenja slike postupno i dubinski, Numankadić je udarao temelje za revitalizaciju bosanskohercegovačke umjetničke situacije do koje će u punom zamahu doći u njezinom najvećem razvojnem stadijumu i dotada najuočljivoj prisutnosti unutar tadašnjeg jugoslovenskog kulturnog prostora sredinom i krajem osamdesetih godina.

Osamdesete su, naime, u likovnoj umjetnosti bile razdoblje izrazito jezičkog pluralizma

unutar medijskog polja obnovljenog slikarstva, u tolerantnoj umjetničkoj atmosferi tih godina svako je pojedinačno slikarsko stajalište nalazilo mogućnosti vlastitih načina tematskog i jezičkog istraživanja. Dok je u početku ovog desetljeća prevladavala figurativna i narativna "nova slika", dotle već njegovom sredinom jačaju apstraktni idiomi zasnovani na reduktivnim i analitičkim iskustvima novog slikarstva osamdesetih kao segmenta šireg kompleksa novih umjetničkih praksi ovog perioda.

Udružujući ekspresivna i analitička svojstva u jeziku slikarstva, uz primjetnu prevagu prvog nad drugim elementom u ovom odnosu, Numankadić će od sredine osamdesetih ući u produkciju ciklusa Tragovi sa kojim opet izbjiga u matične tokove umjetničkih zbivanja vlastite sredine. Kao što mu sam naziv kazuje, ovaj ciklus radova kombiniranih tehnika najčešće na papirima malog i srednjeg formata sažimlje se oko problematike direktnog radnog procesa ubrzanog slikanja čiji, kako sam naziv ovog ciklusa glasi, tragovi na tim podlogama jesu jedini vidljivi i provjerljivi plastički podaci u strukturi likovnog djela. Za razliku od prethodnog ciklusa Boja, prostor, vrijeme, u kojem vrlada sređeni kompozicioni poredak uzastopnih horizontalnih pojaseva, valersko svojstvo boje i smirenji profinjeni postupak slikanja, u Tragovima uočljiva je uloga slučajnosti, improvizacije, gestualnosti u izvršenju slikarskog čina. I upravo po toj osobini pojačane ekspresivnosti ovaj Numankadićev ciklus koindicira sa klimom neoekspresionizma karakterističnom za osamdesete godine, mada u suštini ipak prije čini nastavak njegovog vlastitog prethodnog slikarstva nego što predstavlja ulazak u polje tipičnih

postmodernističkih slikarskih tendenciјa. Zbog toga za Tragove moglo bi se reći da odaju način kako jedan slikar formiran u poznatom modernizmu se ponaša u izmijenjenom kontekstu u tim godinama aktualnog postmodernizma. Numankadić je, dakle, u osamdesetim modernistički umjetnik u postmodernističkom duhovnom okružju, što drugim riječima znači da od nasljeda modernizma zadržava visoko odnjegovanu likovnost, jezičku dosljednost i etičku odgovornost vlastitog poimanja slike, dok od poticajne klime postmodernizma koristi prihvatljivu mu rasterećenost od obaveza za apsolutnom dovršenošću djela kao pojedinačnog arte-fakta uključenog u cijeli ciklus srodnih rješenja, ostvarujući u toj sintezi mogućnost da mu svako novonastalo djelo funkcioniра kao work in progress unutar jedne cjeline koja postoji kao dokaz umjetnikove jedino u umjetnosti pronađene i potvrđene egzistencije.

Sa takvim poimanjem slikarstva i sa reputacijom umjetnika koji se od sviju ostalih iz svoje sredine možda najdalje probio u tadašnji jugoslovenski umjetnički prostor, Numankadić će se-isto kao i svi drugi njegovi sugradani-odjednom početkom

devedesetih naći usred strahovite ratne drame njegovog rodnog grada, gdje i kada više nije bilo ni mjestani vremena za spokojno bavljenje umjetnošću, a što je zamijenila i čemu se nametnula neodložna potreba za golin opstankom pod svakodnevnom i danonoćnom višegodišnjom opsadom. Ali za umjetnika za kojega je samo postojanje još odranije bilo podudarno s umjetnošću nije bilo drugog ishoda nego, unatoč svemu, nastaviti sa vlastitom vokacijom naprsto zato jer je to, opet unatoč svemu, značilo i nastaviti sa životom.

U takvim gotovo nepodnošljivim uvjetima počinju, više spontano i po potrebi samoodržanja nego sa ciljem izlaganja, nastajati asambleazi od najobičnijih stvari umjetnikovog okruženja, čak i od hrane oskudnog ratnog življenja, od materijala preostalih od ratnih razaranja, kao nakupine uspomena predašnjeg i tadašnjeg egzistencijalnog vremena, tih objekata lišenih bilo kakvih estetskih svojstava, ali ipak radova nedvojbeno umjetničkih, jer su ovi radovi izrazito umjetnički između ostalog i zato što su svjesni čina umjetnika koji se vlastitom umjetnošću štiti i brani pred opasnošću okružujućih zbivanja, pa čak i još dalje od toga, umjetnošću se štiti i brani

pred ništavnošću samog (be)smisla postojanja. U intenzivnom i herojskom umjetničkom životu grada pod opsadom, neke od ovakvih radova Numankadić je pokazao na grupnoj izložbi sarajevskih umjetnika Svjedoci postojanja ratne 1993. u Galeriji Obala prkoseći time zajedno sa drugima svemu što ih je tada zajedno okruživalo, što im se tada svima događalo. A u tom prkosu događala se umjetnost ne samo uzbudljiva zbog povoda nastanka nego i sasvim domišljena u specifičnom jeziku svoga saopćavanja. U tome jeziku predmeta i simbola, predmeta kao simbola, naći će mjesto i zapisи misli sentencija koje Numankadić kao citate unosi u strukturu svojih asamblaža pri čemu te citate on nalazi u literaturi koju tih dana nezasitno čita nalazeći u njoj intimnu odbranu i pretražujući po kojoj otkriva odgovore na neke upite što ih sam sebi postavlja. Tako citate iz Heraklita, Kafke, Musila, Benjamina, Wittgensteina, Sontagove, uključuje u sklop ovih asamblaža zato jer su i to, kao i sami objekti, zapravo fragmenti njegovog ratnog dnevnika, ujedno su i utjeha i uporište u defetističkim a opet i optimističkim razmišljanjima o sudbini i historiji, zlodjelu i pravdi, o beznadu i nadi, razmišljanjima o vrijednostima života za čiji se

svaki trenutak uprkos totalnoj ugroženosti ipak i te kako valja boriti.

Sa dolaskom mira umjetnik se vraća usamljeničkom radu u svome ateljeu skrovitom prostoru u kojem nastaje umjetničko djelo koje najprije njemu samome treba čak i kada se učestalo prikazuje na samostalnim i grupnim izložbama po svijetu kao dokaz da je umjetnost ipak preživjela kataklizmu u

kojoj se zajedno sa svim ostalim manifestacijama života odjednom zatekla. Od sredine devedesetih Numankadić se opet prihvaća slikanja, sa ciklusom **Slike/Zapisi** uspostavlja sponu sa **Tragovima** iz osamdesetih, ali sada uz znatne i dubinske razlike koje ne toliko u vanjskom izgledu koliko u suštinskom smislu i značenju između ova dva ciklusa postoje.

Ciklus **Slike/Zapisi** koji ga čine mnogobrojni radovi akrilom na tvrdim papirima istovjetnih formata, jesu poput prethodnih Tragova jedna vrsta, work in progress. To su izgledom i postupkom izvedbe srodnna djela ili, možda tačnije rečeno, to je jedno sveobuhvatno djelo sačinjeno od mnoštva jedinica, sekvenci, epizoda, fragmenata u neprekidnom nastajanju i u nepredvidljivom dovršavanju.

Ali, dok su Tragovi bili posljedice akcije slikanja čija je izražajna konstanta čisto slikarski potez, Slike/Zapisi su posljedice udruženog postupka slikanja i pisanja čija je izražajna konstanta neka nečitka i nevidljiva, dakle nerazgovjetna kaligrafija. Početna ideja za nastanak ovog ciklusa rođena je u jednom četverodjelnom poliptihu iz 1996. u kojem su usred monokromne tamosive slikane površine svakoga

od tih polja umjetnikovim rukopisom kredom ispisane **riječi jučer, danas, sutra, nikad**. Značenje ovih riječi, enigmatičnih poput nekih tajnih šifri, odnosilo se zapravo na umjetnikovu meditaciju o lično preživljenim ratnim iskustvima i spoznajama, da bi potom, sa dolaskom mira on i želio i morao da ova iskustva i spoznaje u sebi potisne, od sebe odagna, kako bi mogao nastaviti i umjetnost i život. Zato on u svojim poratnim slikama namjerno briše sve čitljive riječi ali ostavlja tragove nekih neodgonetljivih zapisa htijući time poručiti da i kada s vremenom mnogošta zaboravljamo ipak nam i mnogošta svjesno ili podsvjesno ostaje u sjećanju. Zaborav i sjećanje, sjećanje i pamćenje, simbolički su potekstovi ovih slika kao zapisa i zapisa kao slika, tih svojevrsnih palimpsesta u kojima umjetnik bilježi i briše, briše i opet bilježi, a to onda sizifovski ponavlja gotovo u nedogled ostavljajući za sobom cijelo jedno ne estetsko, slikarsko, umjetničko, nego prije svega toga ljudsko saznanje koje je za svoje ispoljavanje našlo izgled slike i medij slike i medij slike, no u osnovi ostaje jedna nezamjenljiva osobna i osobnim iskustvom skupo plaćena egzistencijalna poruka. A takva, dakle izrazito egzistencijalna jest u suštini temeljna poruka

cjelokupnog Numankadićevog opusa proisteklog iz osjetljivih reakcija umjetnikovog bića na stalno promjenjive povijesne prilike u kojima je on dosad živio, kojima se odupirao, sa kojima se usaglašavao, koje je podnosio, na koje je odgovarao onako kako je to u suvremenom svijetu umjetniku kao tvorcu vizualnih znakova jedino moguće i svojstveno. A odgovarao je bezglasnim govorom vlastitih slika, ali ipak i dovoljno uočljivim i prepoznatljivim činom svoga umjetničkog, kulturnog i ljudskog prisustva.

*Iz Likovne monografije Edina Numankadića
Sarajevo 2004.*

Umjesto biografije

Mirela Sekulić

Edin Numankadić: Život vrijedi uz duhovnu avanturu traganja za tajnom.

O jednostavnosti u umjetnosti razgovaramo s Edinom Numankadićem iza kojeg je pet decenija izražavanja jezikom bojenog polja, procesualnog i analitičkog slikarstva

Imati pola stoljeća umjetničkog stvaralaštva iza sebe - velika je stvar. Ima ih Edin Numankadić, jedan od najznačajnijih bh. likovnih umjetnika od početka sedamdesetih godina. Nikada nije slikao bojama, već osjećajima. Odgonetao je smisao svijeta decenijama prije svih ostalih. I zbog toga često nailazio i na nerazumijevanje. A umjetničkim aktivnostima nedvojbeno doprinio pluralizaciji i liberalizaciji likovnosti na bh. umjetničkoj sceni. Mnogi će se sjetiti da je dva puta učestvovao na Venecijanskom bijenalu - 1993. sa "Svjedocima postojanja" i 2003. u sklopu bh. selekcije. Direktor je Olimpijskog muzeja u Sarajevu i jedan od osnivača kolekcije Ars Aevi. Imao je preko 50

samostalnih i preko 300 kolektivnih izložbi u zemlji i inostranstvu, dobitnik je preko dvadeset vrijednih nagrada. Ove godine obilježava 50 godina stvaralaštva izložbom u Galeriji Općine Novi Grad. Oduvijek blag, prijatan, osmijehnut, srčan, korača dalje...

50 godina stvaralaštva. Je li to mnogo ili malo? Da li je bilo lako preći put kojem ste posvetili pet decenija života i slikarskog stvaranja?

- Sad kad se sjetim, mada sjećanja pomalo blijede je strast s kojom smo mi mladići od 20 godina 1967., 1968., u doba velikih društvenih nemira, odjednom osjetili potrebu da trebamo sudjelovati.

To je bilo pitanje traženja svog mjesta, jednog etičkog odnosa spram društva i profesije. Meni je najviše u glavi taj entuzijazam s kojim smo krenuli. U naš studio koji se nalazio u Domu izviđača u Sarajevu dolazili su mnogi, recimo Zdravko Grebo. Ta atmosfera je neponovljiva. Pa kad se sjetim izložbe djela Behaudina Selmanovića 1967. To je bilo čudesno. Tomislav Dugonjić je u doba demonstracija imao fantastičnu izložbu u Umjetničkom paviljonu 1968. Jednostavno, uvlačili smo se u duh, pomalo, pobune. Sjećam se kad su bile demonstracije, sišao

sam u Titovu, a kad sam se vratio kući, otac mi kaže: Ako si bio na demonstracijama, odreći će te se preko novina. Kako je to bilo ozbiljno vrijeme, kakvi su to bili društveni odnosi. I tako smo mi, moja generacija u kojoj su bili Muradif Ćerimagić, Mustafa Skopljak, Mirko Marić, Mustafa Ibrulj počeli u Slogi kod Voje Hadžidamjanovića, pa u likovnom ateljeu u Domu izviđača u kojem su stvarali Nada Pivac, Affan

Ramić, Mehmed Zaimović...

Jednostavno, ulazili smo u taj svijet, u tu strast i počinjemo slikati. Kako smo bili mladi, nastojali smo biti savremeni. Etablirana umjetnost na jednu stranu, tražili smo iskorak. Tražili smo da slikamo u duhu svoje generacije. Tad su se u Beogradu, u studentskom Kulturnom centru, pa u Zagrebu... čuda dešavala. Sarajevo je bilo vrlo konzervativno i zatvoreno. Recimo, nije bilo niti jednog značajnog predstavnika konceptualne umjetnosti. Braco Dimitrijević je živio u Parizu i Londonu, ali u BiH nije bilo odjeka. Ćerimagić, Skopljak i ja pravimo izložbu u Paviljonu 1972. i puštamo Johna Cagea, pravimo happening. To je bio prvi pomak. Mislimo ako smo savremeni, rijetki smo. Što je glupost kad pogledam iz današnje perspektive. Isto tako, misli smo ako smo hrabri - to je estetska...

Ta strast bila je nekomercijalna, utopijska, bila je ljubav spram umjetnosti do dana današnjeg. Sve to prate strašno nerazumijevanje i negativne kritike, o tome otvoreno pričam, to je doba kad su dominantne neke druge poetike, međutim danas kad pogledamo na to doba, mi smo započinjali nešto što je danas normalan evropski duh u onom kontekstu.

Porodica je željela da studirate elektrotehniku. Studirali ste književnost, bavili se apstraktnim slikarstvom. Da li Vas je neko oslobođio u želji da postanete slikarom?

- To je bilo traženje svog mesta. Čovjek želi nešto napraviti. Moja majka Habiba Kasumagić bila je nastavnik njemačkog jezika i ona me mnogo uvlačila u kulturu. Moja prva komšinica bila je profesorica Marija Kon, šef Katedre za germanistiku na Filozofskom fakultetu. To je žena koja mi je prva kupila sliku i dala podršku. To neću nikad zaboraviti. Mladost, koja utopijski pokušava nešto, uz sve nedostatke i greške, uvijek treba podržati. Nikad ne zna čovjek šta će se roditi iz toga. Samo ako je to etički moralno čisto. To je jako važno.

Iskustva ste pretvarali u viziju kroz grupe 1+1+1, Kammen i Prostor i oblik. Da li je već tada Vaša memorija zadržala oblike pretvorene u tragove i znakove?

- Prvo smo osnovali grupu 1+1+1 Ćerimagić, Skopljak i ja, 1971. se družili, a 1972. napravili izložbu i to je bilo značajno u ono doba. Dvije-tri godine smo zajedno radili. Mislim, lakše je u grupi

istomišljenika, prema nekim estetskim i etičkim odnosima sklapati prijateljstva. Bili smo na sličnim pozicijama. Drugo, u Počitelju, Tomislav Dugonjić, Enes Mundžić, Ljubo Percinlić i ja, kažemo: haj'mo opet savremeni duh afirmirati. Udružujemo se u Prostor i oblik, priključuju se Vojo Dimitrijević, Nikola Njirić, kasnije Bekim Misirlić, Rade Tadić, Skopljak. I to postaje vrlo značajna grupa.

U Zagrebu i Beogradu postoje nove tendencije, mi pratimo duhovna kretanja u Sarajevu, koje je i dalje zatvoreno. Do '83, '84. zajedno smo izlagali. Kunst muzej u Lihtenštajnu nedavno je napravio veliku izložbu grupe Prostor i oblik i čudili su se da smo mi sedamdesetih godina tako slikali usred Sarajeva. Izložba je bila i u Sarajevu, i još nekim gradovima. To historičari umjetnosti trebaju obraditi kao fenomen. Za nas je bio značajan princip i - i, ne ili-ili, mi se nikad nismo borili protiv ničega. Neka svako radi šta želi, ali nek' dopusti tu slobodu da i mi radimo šta želimo. Zbog toga smo i osnovali tu grupu.

Moji dobri prijatelji Ante Kajinić i Mirko Marić i ja 1987. vidimo da se spremaju zlo u Jugoslaviji. Kao prijatelji željeli smo biti primjer, osnivamo grupu Kammen i pravimo zajedničke izložbe, prije rata, u

ratu i poslije rata. Družimo se i zajedno izlažemo. Drago mi da smo se nas trojica čuvali, pomagali, sačuvali prijateljstva i pravili izložbe. Marić je danas u Grazu, Kajinić u Zagrebu.

Za razliku od povijesti, umjetničko dokumentiranje uvijek je priča koja evocira neponovljivost živog vremena. Na šta ste se oslanjali u tom periodu?

- Mnogi me pamte po ciklusu Boja-prostor-vrijeme. Čak sam osjećao 1983. da bih ga mogao varirati cijeli život, a da budem pristojan slikar. Smatrao sam da trebam prihvatići i neke izazove, upustiti se u neke nove avanture. Potpuno okrećem poetiku iz Boja-prostor-vrijeme, kao francuski nadrealisti ulazim u automatski gotov tekst. Pišem direktno neke skice, koje su trenutna impresija, ekspresija nečega. To radim sve do rata. Rat me zatiče u Sarajevu, nema se šta jesti, pa pogotovo nema novca za boje i slikarski materijal, kakvo slikanje, uzmem svoje uspomene i počnem ih slagati u asemblaže, pravim kolaže... Takav je onaj sto koji je bio izložen na Venecijanskom bijenalu. Sad je u Umjetničkoj galeriji BiH.

Dodirivanje nemogućeg

Uporedo, jako mnogo čitam. Meni je literatura uvijek bila podrška u smislu artikulisanja istog. Neke rečenice koje sam čitao, koje su mi bile potvrda onog što proživljavam, počinjem slikati kao palimpseste, grafite. To je taj ciklus Zapisa koje kombinujem s kutijama autentičnih stvari koje su u ratu preživjele sa mnom. To je raspon, a u svim tim ciklusima ima jedna konstanta. To je pokušaj dodirivanja nemogućeg. Život vrijedi onoliko koliko se upuštate u duhovnu avanturu traganja za tajnom. I sve to konstantno ima tu istu liniju. S druge strane, djela nikad nisu bila jeftina, komercijalna, dodvoravajuća... Nicala su iz unutrašnje nužnosti, sa ljepotom neke vrste duhovne avanture.

Koliko Vam je važno ostvariti dijalog s posmatračima?

- Raduje me... Raduju me i pohvale i pokude. To je sastavni dio života. Ali ono što je osnovno, kao što imam pravo da slikam kako želim, svako ima pravo da to voli ili ne voli. Ja to poštujem. To je premla, osnova svega. Kako vrijeme prolazi, fascinantno je to da mladi ljudi jako dobro reaguju. I to me raduje.

Kad završite sliku, gledate li je, proučavate i preispitujete? Otkrijete li da joj nešto nedostaje, da s nekim detaljem nije baš sve uredu. Da li intervenirirate?

- To je velika muka. U onom prvom naletu inspiracije, u impresivnom smislu dostignem neki duhovni mir i nešto uradim. Fascinantno je to uzbudjenje kad nešto nastaje i rada se. Materijalizujem osjećaj, to je ono što općinjava u slikarstvu, ta slutnja slike, a drugo daje materija natopljena emocijom, pameću i da zrači. U prvom momentu čini mi se uradim jako dobro, prespavam, dođem sutra i nekad sam jako razočaran. Tada nastupa taj moment destrukcije, totalno... Iz toga se počne raditi varijanta koja je bliska konačnom rješenju. Čini mi se da u tom procesu konstrukcije i dekonstrukcije ima nešto što je vrlo važno.

Da li je slikanje napor, stvaranje umjetničkog djela muka i patnja ili sreća i užitak?

- Oboje. Rekao bih to je strast. To je ljubav. To nije opredjeljenje. Kad sam ušao 1967. na izložbu Behaudina Selmanovića, od tog momenta osjetim

da me slike diraju. Da umjetnost liježe na moj senzibilitet. Jednostavno, intuicijom idem u tom smjeru. To kad nešto rodim sa svojih deset prstiju što zrači, što će nekog dirnuti, to je ogromno

zadovoljstvo. Drugo, u ovom svijetu kakav jest, ta vrijednost estetskog uzbudjenja daje smisao egzistenciji, smisao života. To djelo koje će možda ostati, zadržati energiju s kojom je nastajalo. Ja bih rekao da taj rad održava čovjeka u životu. Te spoznaje koje umjetnost donosi, zadovoljstva me održavaju.

U ljudskoj je prirodi da oblikuje novi svijet. Vi ga stvarate kroz slike, na temelju onoga što vidite. Dokle ste stigli u tom istraživanju nepoznatih puteva? Slikate li svaki dan i danas?

- Kad god imam potrebu. Već godinama više razmišljam nego što slikam. Kad imam potrebu, odem u atelje i realizujem to. Mislim da su mnoge stvari u glavi, u razmišljanju, onda je lako realizovati.

Da li su Vaša djela sinteza orijentalnih elemenata i tradicije?

- U najširem antropološkom smislu što je dio mog života. Sve me dira od tradicije, od stečka, levhi, pejzaža, rijeke, mirisa, sve je to dio individualiteta. Osam puta sam u ratu izlazio iz Sarajeva, mogao sam ostati u Parizu, Londonu ili New Yorku... uvijek

sam se vraćao. Taj odnos, ta zavičajnost, mene kao umjetnika, možda je to logička greška - dopuštam, ali mene čini sretnim.

Kako se osjećate kad prodajete slike?

- Sretnim! Šalim se. Teško mi je. Nedavno sam poklonio Bošnjačkom institut tridesetak radova. Poklonio sam galeriji u Zenici, evo spremam nešto i za Bihać. Radujem se da ti radovi žive dalje.

To me ispunjava, daje smisao. Znam da su teška vremena. Nekad dođem u atelje, pogledam ono što sam radio 50 godina i pitam se, kako će to završiti, pa bolje je da kao kolekcija bude negdje sačuvano.

Šta je važnije: prodati sliku ili da ona putuje, da je vidi što više ljudi, da ima život van zatvorenih zidova? Je li djelotvornija u muzejima ili galerijama?

- Oboje. S jedne strane, danas je jako skup slikarski materijal, treba omogućiti sebi uslove za rad, to je jako važno, a s druge strane da to ostane u nekoj muzejskoj kolekciji, to je još veća radost.

Nema kukanja. Ja sam sretan, moji radovi su u

Muzeju savremene umjetnosti u Beogradu, Zagrebu, Kopru... brojnim privatnim kolekcijama po svijetu, to je nešto što produžava komunikaciju slike i novih posmatrača.

Može li se živjeti od slikarstva?

- Ja pedeset godina radim dva posla. I moje kolege uglavnom. Niko ne može živjeti od slikarstva. Ali to je naše opredjeljenje. Naš izbor i nema kukanja. Ta sreća kada se stvori djelo - neki je božanski trenutak.

Kažu da je svaka izložba značajna koliko za publiku, koliko i za samog autora. Na koji je način ova izložba u Sarajevu Vama važna?

- Imao sam pedesetak samostalnih izložbi, dva puta sam samostalno izlagao u Parizu, dva puta na Bijenalu u Veneciji. Godinu su me nagovarali za ovu izložbu. Spremam nešto čime sam želio obilježiti 50 godina rada. Učinilo mi se da je ovo zgodna prilika. Prvi put sam dao sebi slobodu da napravim izložbu za svoju dušu. Ne da kustosi, galeristi ili direktori pripremaju izložbu.

Donio sam desetak stvari, neke najveće intime i

to poredao u svojoj varijanti. To je specifikum ove izložbe.

Postoji li razvijeno tržište umjetnina kod nas? Ili je to samo malo, siromašno tržište, a kupuje se svašta, zbrda-zdola.

- Ovdje svi gledaju kako preživjeti i to je toliko uzelno maha. U pitanju je opstanak. To je strašno. Kome je danas do umjetnosti u ovom društву, koje tako malo brine o njoj. Evo, zamislim se kad odem na sajam knjiga, vidim šta se sve objavljuje, a nema ozbiljne historije umjetnosti BiH.

*Preuzeto:
Oslobodenje
31. maj 2018.*

